

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
AÇIK VE UZAKTAN ÖĞRENME MERKEZİ

TÜRK DİLİ I

4.HAFTA:

TARİH BOYUNCA TÜRKLERİN KULLANDIĞI
ALFABELER

TÜRK DİLİNİN BUGÜNKÜ DURUMU VE
YAYILMA ALANLARI

TARİH BOYUNCA TÜRKLERİN KULLANDIĞI ALFABELER

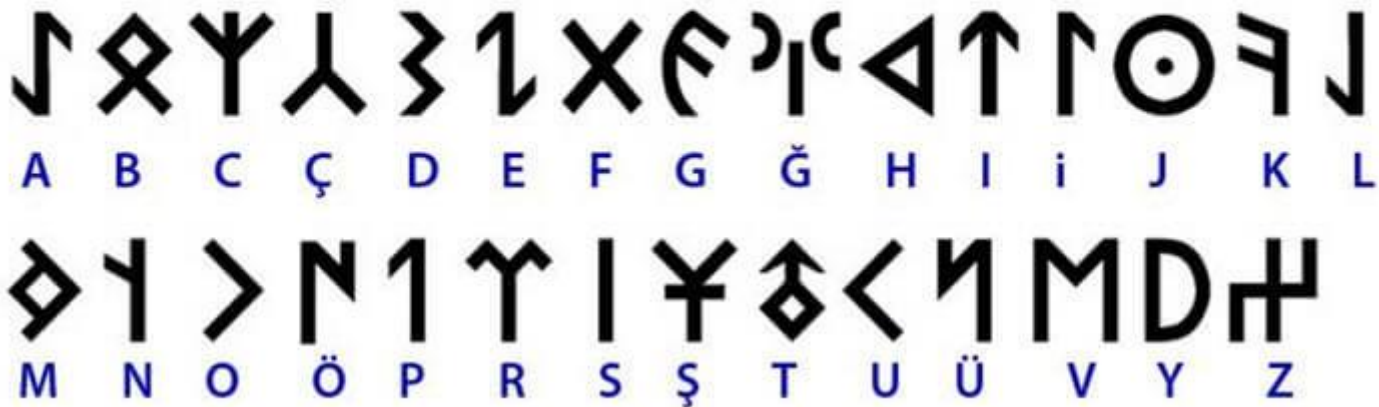
- Tarih boyunca Türkler kadar alfabe değiştirmiş başka bir millet ya da Türk Dili kadar değişik alfabelerle yazılmış ve yazılmakta olan başka bir dil yoktur denilebilir.
- Türk dilinin farklı dönem ve çevrelerde Göktürk, Sogd, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve Slav (Kiril) alfabeleri gibi alfabelerle yazılmış ve yazılmakta olduğunu biliyoruz. Sogd, Mani, Brahmi, Süryani, Grek, Ermeni, İbrani alfabeleri belirli dönemlerde ve dar çerçevede kullanılmıştır.

- Bunların arasında Türk dilinin yazımı için geniş ölçüde kullanılmış ve kullanılmakta olan alfabelerin sayısı beştir.
- Bu alfabeler:
  - *Göktürk*
  - *Uygur*
  - *Arap*
  - *Latin*
  - *Slav (Kiril) alfabesidir.*

- Türk dilinin farklı alfabelerle yazılmış olması; Türklerin göçler ve fetihler sebebiyle geniş bir coğrafi alana yayılmış, türlü medeniyet çevrelerine girmiş ve değişik din ve kültürleri benimsemiş olması ile açıklanabilir.
- Bu bölümde, bugünkü bilgilerimize göre Türkçenin yazımı için kullanılan ilk alfabe olan Göktürk alfabesinden başlayarak başlıca beş alfabe üzerinde duracağız.

1. GÖKTÜRK ALFABESİ

GÖKTÜRK ALFABESİ

1. GÖKTÜRK ALFABESİ

- Türkler tarafından kullanılan ilk alfabedir.
- İskandinav Runik yazısına benzediği için Eski Türk Runik Yazısı da denir.
- Danimarkalı Dilbilimci Vilhelm Thomsen tarafından çözümlenmiştir.
- 38 harften oluşur, bunların 4'ü sesli harftir.
- Sağdan sola doğru yazılır ve bu şekilde okunur.

GÖKTÜRK ALFABESİ METİN ÖRNEĞİ

2. UYGUR ALFABESİ

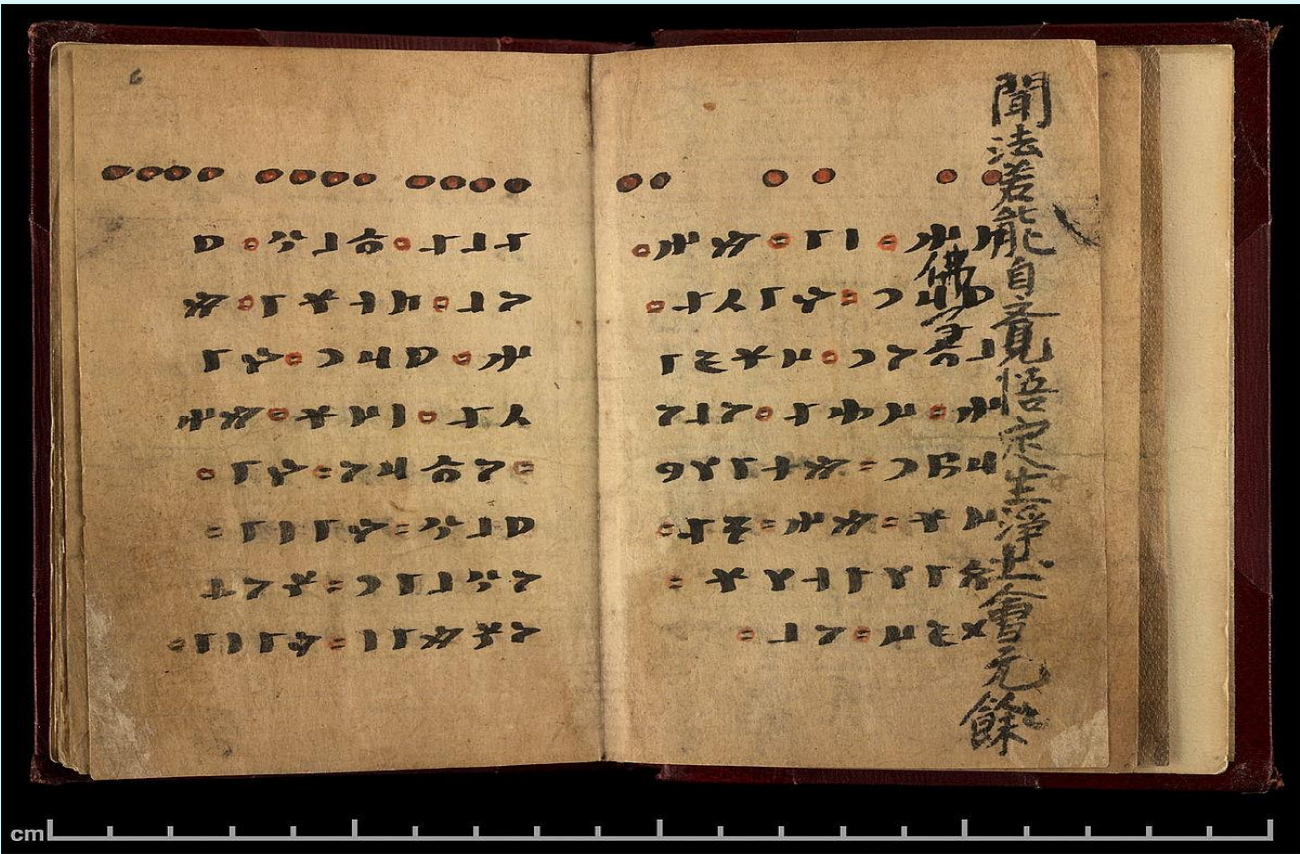
UYGUR ALFABESİ

								
Tet (T)	Chet (Ch)	Zayin (Z)	Vav (V/O/L)	He (H)	Dalet (D)	Gimel (G)	Bet (B/V)	Alef (Silent)
								
Samech (S)	Nun (N)	Nun (N)	Mem (M)	Mem (M)	Lamed (L)	Khaf (Kh)	Kaf (K/Kh)	Yod (Y)
								
Tav (T/S)	Shin (Sh/S)	Resh (R)	Qof (Q)	Tzade (Tz)	Tzade (Tz)	Fe (F)	Pe (P/F)	Ayin (Silent)

2. UYGUR ALFABESİ

- Türklerin runik yazıdan sonra uzun süre ve geniş ölçüde kullandıkları alfabe Uygur alfabesidir.
- 24 harften oluşur.
- Soldan sağa doğru yazılır.
- Moğollar bu yazıyı yukarıdan aşağıya uygular.
- Bu alfabe ile yazılmış Mani ve Hristiyan metinlerinin sayısı az değildir.

UYGUR ALFABESİ METİN ÖRNEĞİ

3. ARAP ALFABESİ

ا ب پ ت ج چ ح خ د ر ر ز ژ س ش ع غ
x ' ş s j z rr r d x h' ç c t p b a
xh ' sh s jh z rr r d x h' c j t p b a
[ɣ] [ʔ] [ʃ] [s] [ʒ] [z] [ɾ] [r] [d] [x] [h] [tʃ] [dʒ] [t] [p] [b] [a]

ف ث ق ک گ ل ل م ن ه و و و ی ی د
ê y,i o û w,u e h n m ll l g k q v f
é y,i o ú w,u e h n m ll l g k q v f
[e] [j/i:] [o] [u:] [w/u] [ɛ] [h] [n] [m] [l] [l] [g] [k] [q] [v] [f]

3. ARAP ALFABESİ

- Türklerin tarih boyunca kullandıkları alfabeler içinde gerek kullanım süresinin uzunluğu gerekse de yayılma alanının genişliği bakımından en başta geleni hiç şüphesiz Arap alfabesidir.
- 28 harften oluşur. Ancak harf sayısı farklı toplumlardaki kullanımlarına göre değişiklik göstermiştir. Sağdan sola doğru yazılır.
- Türkçeyi Arap harfleriyle ilk defa yazan devlet, X. yy. ortalarında İslam dinini kabul etmiş olan Karahanlılardır.
- Arap alfabesindeki harflerin yazımı kelimenin başında, ortasında ya da sonunda kullanılmasına göre değişebilmektedir.

4. LATİN ALFABESİ

- 1928’de Mustafa Kemal Atatürk’ün yaptığı Harf İnkılabı ile Türkiye Türkçesinin yazımında en son kullanılan alfabe Latin alfabesi olmuştur.
- Bugün Türkiye Türklerinden başka Latin alfabesi kullanan diğer Türk toplulukları şunlardır:
- Kıbrıs Türkleri, Yugoslavya Türkleri, Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur Türkleri ile Kazak Türkleri.

4. LATİN ALFABESİ

- Fakat, Uygur ve Kazak Türklerinin kullandığı alfabelerdeki bazı ünlü ve ünsüzlerin ses değerleri bizim kullandığımız alfabeden oldukça farklıdır.
- Türkiye Türkçesinde kullanılan Latin alfabesinde, bildiğiniz gibi, 29 harf vardır.
- Bunlardan 21'i sessiz, 8'i sesli harftir.
- Soldan sağa doğru yazılır.

4. SLAV (KRİL) ALFABESİ

Аа a [a]	Бб b [b]	Вв v [v]	Гг g [g]	Дд d [d]	Ее e [ye]	Ёё jo [yo]	Жж ž [ž]	Зз z [z]
Ии i [i]	Йй j [y]	Кк k [k]	Лл l [l]	Мм m [m]	Нн n [n]	Оо o [o]	Пп p [p]	Рр r [r]
Сс s [s]	Тт t [t]	Уу u [u]	Фф f [f]	Хх x [x]	Цц c [ts]	Чч č [tɕ]	Шш š [š]	Щщ šč [ɕ]
Ъъ ' silent	Ыы y [ɯi]	Ьь " silent	Ээ è [e]	Юю ju [yu]	Яя ja [ya]			

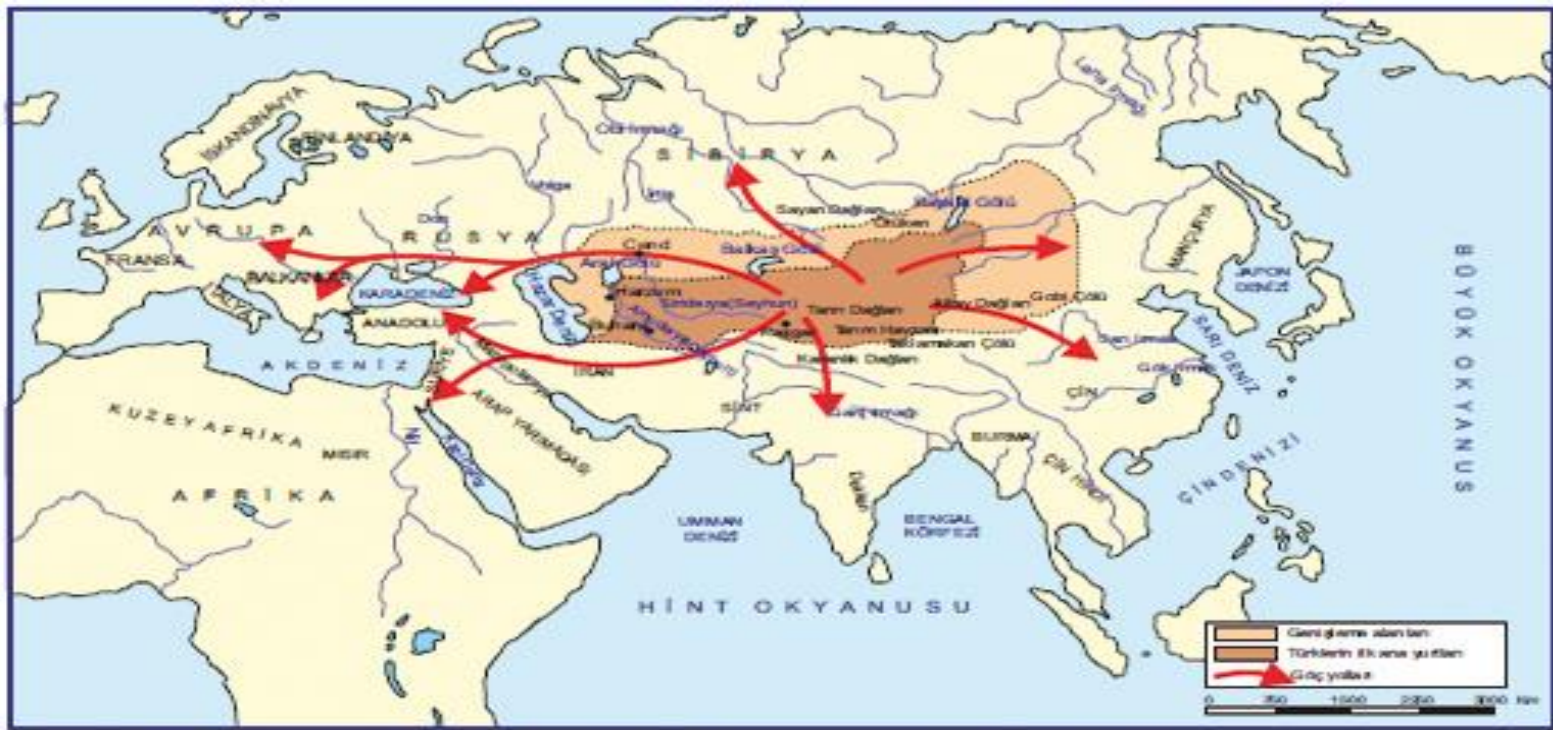
4. SLAV (KRİL) ALFABESİ

- Dağılan Sovyetler Birliği'nin (SSCB) farklı cumhuriyetlerinde ve bölgelerinde konuşulan Türk dili ve lehçelerinin hepsi Slav asıllı alfabeye yazılmaktadır.
- Bu bakımdan Türkçenin yazımı için tarih boyunca kullanılmış ve kullanılmakta olan alfabeleri konu ederken Slav (Kiril) alfabesini de eklemek gerekir.
- Bazı harflerin çeşitli Türk toplumları için farklı değerde gösterilmesinden dolayı yazı dilinde tam bir birlik yoktur.

SLAV (KRİL) ALFABESİ METİN ÖRNEĞİ

Папа читает книгу. Мама тоже читает книгу. Дима не умеет читать. Папа читает книгу Диме. Папа читает по-русски. Мама не умеет читать по-русски. Мама читает по-голландски. Папа и Дима идут в сад. В саду растёт бамбук. Дима играет, а папа работает. Папа работает в саду. Мама работает в городе. Мама ездит в город на машине. Дима хочет есть. Папа и Дима идут домой. Папа готовит еду. Дима сидит за столом и ест кашу. Мама тоже сидит за столом и ест кашу. Папа ест макароны. Дима, мама и папа едят. Дима хочет спать. Папа несёт Диму спать. Папа кладёт Диму в кроватку. Дима спит.

TÜRK DİLİNİN BUGÜNKÜ DURUMU VE YAYILMA ALANLARI

1. Harita: Orta Asya'dan yapılan Türk göçleri

- Türkler bugün, kısmen birbirinden uzak ve bazı bölgelerde de birbirine yakın bir biçimde yeryüzünün çok geniş bölgelerine yayılmış durumdadır.
- Batıda Balkanlar'dan Akdeniz'e, doğuda Akdeniz'den Çin'e kadar uzanan bu bölgeler Türkçenin yayılma alanını gösterir.
- Gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminin büyük gezginleri gerekse Türk dünyasını yakından inceleyen araştırmacılar ve Türkologlar eserlerinde batıda Avusturya'dan doğuda Çin'e kadar Türkçe konuşarak gidilebileceğini belirtmektedirler.

- 1990'lı yılların başında Türk dili bağımsız devlet dili olarak yalnızca Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde konuşulmaktaydı.
- Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu birlik içinde yer alan Türk kökenli cumhuriyetler birer birer bağımsızlıklarına kavuştular.
- Böylece, bugün dünyada Türk dilini konuşan bağımsız devletlere Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan da katılmıştır.

- Dünya Türklüğü yönlere göre adlandırılırken Hazar'ın batısında ve güneyinde kalan Türkler **Batı Türklüğü**; Hazar'ın doğusunda kalan Türkler **Doğu Türklüğü**; Karadeniz, Kafkaslar ve Hazar'ın kuzeyinde kalanlar ise **Kuzey Türklüğü** olarak adlandırılır.
- Yönlere göre Türk dünyası şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

YÖNLERİNE GÖRE TÜRK DÜNYASININ SINIFLANDIRILMASI

A. Batı Türklüğü

- 1. Türkiye Türkleri
- 2. Rumeli Türkleri (Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya'da; ayrıca Moldavya ve Bulgaristan'daki Gagavuzlar)
- 3. Kıbrıs Türkleri
- 4. Suriye Türkleri
- 5. Irak Türkleri
- 6. Azerbaycan Türkleri (Kuzey Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile İran'daki Güney Azerbaycan'da)

B. Doğu Türklüğü

- 1. Batı Türkistan Türkleri (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da; İran'ın kuzeydoğusunda ve Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Türkmen, Özbek, Karakalpak, Kazak ve Kırgız Türkleri)
- 2. Doğu Türkistan Türkleri (Çin'in kuzeybatı bölgesinde- Doğu Türkistan'da- bulunan Uygur ve Kazak Türkleri)

C. Kuzey Türklüğü

- 1. Sibirya Türkleri (Sahalar)
- 2. Tuva Türkleri
- 3. Abakan Türkleri (Hakaslar)
- 4. Altay Türkleri
- 5. İdil-Ural Türkleri (Kazan ve Batı Sibirya Tatarları, Başkurtlar ve Çuvaşlar)
- 6. Kafkas Türkleri (Kafkasların kuzeyindeki Karaçay, Malkar (Balkar), Nogay ve Kumuk Türkleri)
- 7. Kırım Türkleri (Kırım, Özbekistan ve Romanya'da)
- 8. Karay Türkleri (Kırım, Polonya ve Litvanya'da)

- Bütün bu alanlarda konuşulan Türk dili üç uzak lehçeye ayrılır.
- Bunlar: Türkçe, Sahaca (Yakutça) ve Çuvaşça'dır.
- Yakutça (Sahaca) ve Çuvaşça, Türk dilinin metinlerle takip edilebilen devirlerinden daha önceki çağlarda Türk dilinden ayrıldıkları ve ana Türk kitlesi ile temasları kesildiği için ayrı birer uzak lehçe karakteri kazanmışlardır.
- Esasen Yakutça ve Çuvaşça, yüzyıllar boyunca birer konuşma dili olarak kullanılmış, ancak 19. ve 20. yüzyıllarda yazı dili haline gelmiştir. Bugün her iki lehçe de Kiril alfabesini kullanmaktadır.

YAKUTLAR

- **Yakutlar**, Sibirya'da, batıdan doğuya, Katanga, Ölenek, Lena ve Kamçatka'ya doğru Kolima ırmakları çevresinde yaşarlar.
- Bu bölge siyasî olarak Rusya Federasyonu'na bağlı Yakutistan Muhtar (Federe) Cumhuriyeti adını alır.
- Başkenti Yakutsk'tur.
- Nüfusları yarım milyondur.

ÇUVAŞLAR

- **Çuvaşlar**, Moskova ile Kazan arasında, İdil (Volga) ırmağı boylarında yaşamaktadırlar.
- Esas kitle Çuvaşistan Muhtar (Federe) Cumhuriyetindedir.
- Tataristan ve Başkurdistan Muhtar (Federe) Cumhuriyetlerinde yaşayanları da vardır.
- Çuvaşistan'ın başkenti Çeboksarı'dır.
- Nüfusları iki milyon kadardır.

TÜRK DİLİNİ SINILANDIRMA ÇALIŞMALARI

- Çeşitli lehçelere ayrılan Türkçe için bugüne kadar pek çok sınıflandırma denemesi yapılmıştır.
- Bu denemeler çok ayrıntılı ve birbirinden oldukça farklıdır.
- Hemen hemen her birinde ayrı bir ölçü kullanılmış, pek çoğunda tarihî Türk lehçeleri ile bugünküler birbirine karıştırılmıştır.
- Yazı dillerine göre yapılacak bir sınıflandırma hem daha sade olacak hem de bugünkü durumu daha iyi yansıtacaktır

TÜRK DİLİNİN YAZI DİLİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI

- Başlangıçtan 13. yüzyıla kadar Türkçenin tek yazı dili vardı ve bu yazı dili bütün Türkler için ortaktı.
- 13. yüzyılda Türk yazı dili, Kuzey-Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmış ve 19. yüzyıla kadar bu şekilde gelmiştir.
- 6.- 7. asırlar boyunca, hemen hemen bütün Doğu ve Kuzey Türklüğü Kuzey-Doğu Türkçesini; bütün Batı Türklüğü de Batı Türkçesini kullanmıştır.

- Rus ve Çin istilasından sonra, 19. yüzyılda Batı kolu içinde Azeri; Kuzey-Doğu kolu içinde Kazan, Tatar, Kazak ve Özbek Türkçeleri ayrı birer yazı dili hâline gelmeye başlamış; 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra ise başlıca Türk lehçeleri ayrı birer yazı dili hâline getirilmiştir.
- Böylece ortaya çıkan **bugünkü yazı dilleri** şöyle sınıflandırılabilir:

A. Batı Türkçesi (Güney-Batı Türkçesi)

- 1. Türkiye Türkçesi
- 2. Gagavuz Türkçesi
- 3. Azerbaycan Türkçesi
- 4. Türkmen Türkçesi

B. Kuzey-Doğu Türkçesi (Doğu Türkçesi)

- Özbek Türkçesi
- Uygur Türkçesi
- Kazak Türkçesi
- Karakalpak Türkçesi
- Kırgız Türkçesi
- Tatar Türkçesi
- Başkurt Türkçesi
- Kırım Türkçesi
- Nogay Türkçesi
- Karaçay-Malkar Türkçesi

-
- Kumuk Türkçesi
  - Altay Türkçesi
  - Hakas Türkçesi
  - Tuva Türkçesi

KAYNAKÇA

- Ercilasun Ahmet B..“Türk Dilinin Bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları”, *Türk Dili ve Kompozisyon*, Bursa: Ekin Yayınevi, 4. Baskı, 2010.
- Gülensoy, Tuncer. *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ, 1. Baskı, 2000.
- Hatipoğlu, A. Necip. *Üniversitede Türk Dili*, Ankara: Barış Yayınevi, 2003.